

37. P. Enemark: Oksehandelens historie s. 20. Rødby Toldregnskab 1518-22 (Reg 108A pk 12 (gl. pk 25) i rigsarkivet).
38. P. Enemark: Studier I s. 126 f, II bilag 11-12 s. 216.
39. Samme I s. 115-18.
40. Emilie Andersen: Malmøkøbmanden Ditlev Enbeck og hans regnskabsbog Kbh. 1954 s. 133.
41. P. Enemark: Studier I s. 73-84.

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1647

Af Knud J. V. Jespersen

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1647. I uddrag. Udg. ved Jens Holmgaard af Rigsarkivet. (I kommission hos G. E. C. Gads Forlag, 1989). 486 s., 328.- kr.

Det ser heldigvis ud, som der nu for alvor er kommet skred i udgivelsen af Kancelliets Brevbøger, efter at den forhenværende landsarkivar i Viborg, Jens Holmgaard har taget sig af sagen. I 1987 udkom bd. 25, som dækkede året 1646, og nu foreligger bd. 26. Det gengiver i let tilgængelig regestform Danske Kancellis udgående breve 1647. Det var Christian IVs sidste regeringsår og tillige det år, da den udvalgte prins Christian døde. Sidstnævnte begivenhed, som vel må betegnes som én af årets mest markante, kan på tæt hold følges i nærværende bind, bl.a. i form af en kancelliordre om, »hvorledes hans fyrstl. durchlauchtigheds ligprocession den 8. nov. 1647 kl. 7 om morgenen kan påbegyndes og således, næst Guds nådige bistand, fuldendes.« Denne kulturhistorisk set interessante skrivelse gengives (s. 334-38) udførligt til forskel fra de knappe, men præcise resuméer, som ellers er hovedregelen.

Udgivelsesprincipperne er de samme som i foregående bind, og disse adskil-

ler sig ikke i princippet – men nok i en række praktiske detaljer – fra dem, som blev fastlagt ved udgavens start i 1885. Det giver en velgørende kontinuitet; men den knappe form stiller uhørt store krav til udgiverens jugement og evne til knap og præcis udtryksform. Holmgaard er imidlertid i besiddelse af begge dele, og man føler sig i gode, erfarne hænder ved brugen af udgaven. Hans evne til begrænsning og præcision har nærmest erslevsk format, og han falder ikke i den fælde, som man desværre kender eksempler på fra lignende udgaver, at lade sig overmande af stofrigeligheden, hvor fristende det end måtte være.

Kun i ganske enkelte tilfælde, som f.eks. ovennævnte kancelliskrivelse om kronprinsens ligbegængelse, udvides det korte indholdssignalement til egentlige referater. Det gælder eksempelvis også ved kancelliets konfirmation af Malmø bryggerlavs artikler af 16. maj (s. 159-63) og behandlingen 21. maj af den ulyksalige kronprins' ønske om gældssanering (s. 169-71). Disse afvigelser fra den stramme regestform er dog alle vel begrundede i, at der enten er tale om aktstykker af bredere interesse, eller at de, som i sidstnævnte tilfælde, udgør et væsentligt supplement

til Erslevs udgave af rigsrådsforhandlingerne.

Som det foregående er også dette bind forsynet med udførlige person-, sted- og sagregistre og desuden (s. 403-05) med en ordliste over særlig vanskelige ord og udtryk. Denne supplerer listen i 1646-bindet. Det er altid en vanskelig sag at udarbejde et velfungerende sagregister, for hvor går grænsen mellem et opslagsords forekomst i en tekst og et reelt sagligt indhold i tilknytning dertil? Denne grænse er det ikke i alle tilfælde lykkedes udgiveren at drage tilfredsstillende. Tager man eksempelvis et opslagsord som »Kancelli, danske« i sagregistret, finder man over 30 sidehenvisninger. Kontrolopslag viser imidlertid, at langt hovedparten af disse blot viser hen til et brevuddrag, hvori ordet forekommer, f.eks. i form af et ønske om, at en erklæring i en bestemt sag indsendes til kancelliet – men er det begrundelse nok for at medtage det i et sagregister? Det anførte eksempel kunne tyde på en lidt mekanisk udarbejdelse af sagregistret. På den anden side er det ganske betryggende, at sagregistret på den måde kommer til at indeholde for mange henvisninger fremfor for få. Ulempen er kun, at brugeren kan komme ud for at foretage en del resultatløse opslag.

I den forlagsmeddelelse, som ledsager udgaven, fremhæves dens værdi som kulturhistorisk kilde, hvilket er helt uomtvisteligt. Der kunne imidlertid også nok være anledning til at anstille nogle enkle refleksioner over udgavens administrationshistoriske værdi. Året 1647 lå ifølge Knud Fabricius ved indgangen til den periode, da adelsvældens centraladministration brød sammen i kaos på grund af slendrian og uduelighed i kancelliet og øvrige regeringskontorer. Udgaven kan derfor være en god anledning til kort at se lidt nærmere på kancelliets arbejdsvilkår

og rutiner, som de afspejles i brevbøgerne. Med dette formål har anmelderen foretaget nogle simple optællinger, som muligvis kan være af interesse, uanset at de på grund af deres summariske karakter kun kan give grove fingerpeg.

Det samlede antal udgående ekspeditioner kan give et vist begreb om kancelliets arbejdsbyrde. Disse androg i 1647 i alt 1.694, store og små, simple og komplicerede mellem hinanden. Det svarer til 4,6 ekspeditioner pr. dag i årets 365 dage. Til sammenligning viser en optælling for året 1551 (det første år, som er registreret i Kancelliets Brevbøger), at det samlede antal udgående ekspeditioner da var 587, hvilket svarer til 1,6 ekspedition pr. dag. Tager vi året 1597, som er nogenlunde midt i og Christian IVs første egentlige regeringsår, var antallet af udgående ekspeditioner da 713, svarende til 2,0 ekspeditioner pr. dag. Af disse tal fremgår, at antallet af udgående ekspeditioner rundt regnet tredobledes fra 1551 til 1647, og at den stærkeste vækst skete i løbet af Christian IVs regeringstid. Tallene er med andre ord et konkret udtryk for den centraliserede skattestats fortrængning af domænestaten.

Til belysning af kancelliets arbejdsrutiner kan det have interesse at se, hvorledes arbejdsbyrden fordelte sig på årets måneder, idet det kan sige noget om belastningens karakter. Dette fremgår af følgende oversigt, hvor tallene for 1551 og 1597 er medtaget til sammenligning:

Antal udgående ekspeditioner pr. dag, fordelt på årets måneder, 1551, 1597 og 1647.

	1551	1597	1647
Januar	1,2	1,9	3,7
Februar	1,7	0,0	4,0
Marts	1,7	2,7	4,0

April	1,4	6,5	6,1	Torsdag	254
Maj	1,3	1,6	7,7	Fredag	248
Juni	2,7	2,0	5,1	Lørdag	293
Juli	2,3	2,2	3,8	Søndag	200
August	0,4	1,2	3,5		
September	1,4	1,2	4,0	I alt	1.694
Oktober	2,5	1,9	4,3		
November	1,4	0,8	6,1		
December	1,6	1,4	3,2		
Gns. hele året	1,6	2,0	4,6		

Disse tal afslører, at kancelliet i 1647 var godt på vej til at blive en bureaukratisk institution med en jævnt forløbende ekspeditionsrutine – i hvert fald sammenlignet med tilstanden i 1551 og 1597, hvor virksomheden periodevis på det nærmeste lå brak (august 1551 og februar 1597). Det abnormt høje aktivitetsniveau i april 1597 skyldes, at implementeringen af lensreformen alene den 12. april medførte 95 af månedens i alt 194 ekspeditioner. Tallene viser også, at aktivitetsniveauet generelt var højest i forårs- og sommermånedene, hvilket utvivlsomt må sættes i forbindelse med denne årstids gunstige samfærdsels- og belysningsforhold.

Det kan også have interesse at se, om nogle ugedage var travlere end andre. Fordelingen fremgår af følgende tal, som viser antallet af udgående ekspeditioner 1647 fordelt på ugedage:

Mandag	245
Tirsdag	227
Onsdag	227

Optællingen viser, at lørdag uden sammenligning var kancelliets travleste dag i 1647, men at ekspeditionerne ellers fordelte sig nogenlunde jævnt på ugens dage. Det giver måske anledning til en vis overraskelse, at selv søndagen synes at have været en næsten normal arbejdsdag. Om det skyldes et generelt højt arbejdspress, eller det bare var gammel sædvane, kan ikke afgøres af disse tal. Men forholdet antyder alligevel, at kancelliets personale måske så sig nødsaget til at tage søndagen i brug for at hamle op med den voksende sagsmængde, hvilket da svækker Fabricius' udsagn om slendrian.

Disse få tal kan naturligvis hverken bevise det ene eller andet. De er udelukkende præsenteret her for at antyde de rige muligheder for administrationshistoriske analyser, som også ligger gemt i en udgave som denne. Dermed være også understreget, hvilken lykke det er for dansk historieforskning, at der nu atter er kommet gang i udgivelsen. Man må med forventning se frem til fortsættelsen, som omsider vil give os et let tilgængeligt grundlag for den revision af adelsvældens sidste dage, som længe har trængt sig på.